

2005.

23. Талмуд І. Алеф Бет Отійот медаброт. – Тель-Авів, Дійонон, 2004.
24. Талмуд І. Отійот Корот. – Тель-Авів, Дійонон, 2005.
25. Талмуд І. Отійот котвот. – Тель-Авів, Дійонон, 2005.
26. Уман А.И. Учебные задания и процес обучения. – М. : Педагогика, 1989. – 56 с.
27. Учебник древнееврейского языка для караимских школ. – Одеса, 1869.
28. Хаймович М. С. Еврейская азбука для вышивания по канве. – Одесса, 1895.
29. Штейнберг О. Н. Практические уроки древнееврейского языка для школы и самообучения со статьями для разбора и перевода. – Вильна, 1894.
30. Ярошевский Л. Краткая грамматика древнееврейского языка, изложенная на русском языке. – Варшава, 1885.

УДК 371.13

М.М. Бикова

Сумський державний педагогічний університет

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ПЕДАГОГА ЯК ЧИННИК ЙОГО КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ

У статті розкрито зміст поняття “комунікативна толерантність” педагога, структуру й види, з’ясовано причини зниження її рівня, розглянуто можливі шляхи розвитку та вплив на продуктивність професійної взаємодії.

В статье раскрыто содержание понятия “коммуникативная толерантность” педагога, структуру и виды, выяснено причины снижения ее уровня, рассмотрены возможные пути развития и влияние на продуктивность профессионального взаимодействия.

The article deals with the content of the communication tolerant of teacher, its structure and types, reveals reasons of a lowering its level, possible ways of the development and influence upon productivity of the professional interaction.

Постановка проблеми. Формування комунікативної культури педагога є необхідним компонентом його професійної компетентності. Здатність до комунікативної толерантності як чинника комунікативної культури допомагає гуманізувати педагогічне спілкування, створює умови для взаємного обміну духовним потенціалом між учителем та учнями та сприяє становленню й реалізації їх як індивідуальностей.

Педагогічне спілкування є основною формою здійснення навчально-виховного процесу. Його продуктивність визначається цілями і цінностями спілкування. Найвища цінність педагогічного спілкування – особистість педагога та учнів, їх особиста гідність. Визначення абсолютної цінності особистості, індивідуальності учнів тісно пов’язано з оцінками їх навчальної діяльності та поведінки. Толерантність педагога як його професійно значуща якість є основою взаємного довір’я і розуміння. Вона допомагає попереджати

конфлікти і долати їх неприємні наслідки, сприяє прояву доброзичливості, допомагає налагодженню позитивного психологічного клімату в педагогічних колективах і класах, а також у взаєминах педагогів з учнями та їх батьками.

Аналіз актуальних досліджень. Дослідження проблеми толерантності в сучасних гуманітарних науках досить розгалужене та багатоаспектне. Серед основних напрямів потрібно виокремити такі: толерантність у християнській філософії (Б.В. Ємельянова, М.Б. Хомяков), ментальна толерантність (А.В. Перцев), лінгвокультурологічна толерантність (Н.А. Купіна, О.А. Михайлова), толерантність як комунікативна категорія. І.А. Сайтарлі розглядає культуру міжособистісних стосунків як складову моральної культури суспільства, а базовими умовами комунікативної компетентності, на її думку, є моральна інтуїція, комунікабельність та вміння правильно визначати характер людини [4, 96]. І.А. Зязюн визначає здатність учителя до керування самопочуттям у межах понять “педагогічна майстерність” та “техніка” [3, 79]. І.М. Цимбалюк стверджує, що толерантність педагога є принципом реалізації його культури професійного спілкування [6, 188]. В.В. Бойко вважає, що вирішальну роль у комунікативній толерантності відіграє сумісність або несумісність однойменних якостей партнерів – інтелекту з інтелектом, характеру з характером, звичек зі звичками, темпераменту з темпераментом [1, 201]. Проте ця проблема не розглядається в аспекті чинника комунікативної культури сучасних учителів, впливу рівня розвитку толерантності на ефективність професійної взаємодії.

Мета статті – розглянути на теоретичному та емпіричному рівнях сутність й зміст поняття “комунікативна толерантність” педагога як чинник його комунікативної культури, створити цілісне уявлення про джерела та причини недостатнього рівня комунікативної толерантності сучасних учителів, а також обумовленість ефективності спілкування педагога використанням певних прийомів та засобів, що сприяють підвищенню рівня як комунікативної толерантності, так і комунікативної культури в цілому.

Виклад основного матеріалу. Слово “толерантність” походить від латинського *tolerantia* – “терпіння”, “терпимість”, “стерпність”, “поблажливість до когось або до чогось”. Це іменник, який утворено від дієслова *tolerare* – “нести”, “тримати”, “переносити”, “зносити”. Але терпимість, на думку М.Б. Хомякова, не тотожна толерантності, більше того терпінню. Вони розрізняються за ситуативною семантикою: терпіння – фізичний процес

організму, а терпимість – душевний, психічний стан [5, 105]. Толерантність людини виявляється у взаємодії з іншими.

Комунікативна толерантність – це характеристика ставлення особистості до людей, що демонструє ступінь терпимості неприємних або неприйнятних, на її думку, психічних станів, якостей та вчинків партнерів по взаємодії [1, 200]. Толерантна людина поважає переконання інших людей, не намагаючись довести свою правоту.

Комунікативна толерантність є однією із найважливіших та інформативних рис людини. Вона *збірна*, тому що відображає фактори її долі та виховання, досвід спілкування, культуру, цінності, потреби, інтереси, настанови, характер, темперамент, звички, особливості мислення та емоційний стереотип поведінки. Ця характеристика є *стрижневою*, тому що значною мірою визначає життєвий шлях та діяльність – позицію у найближчому оточенні та на роботі, просування в кар'єрі та виконання професійних обов'язків. Це *систематизуюча* характеристика, бо з нею узгоджуються інші якості індивіда, насамперед моральні, характерологічні та інтелектуальні. Отже, особливості комунікативної толерантності можуть свідчити про психічне здоров'я, внутрішню гармонію або її відсутність, про здібності до контролю та самокорекції.

У педагогічній діяльності можна виявити різноманітні прояви комунікативної толерантності педагога: одні вчителі дуже стерпні до оточуючих, інші вміють добре приховувати неприязнь до партнерів, треті здатні силою самопереконавання змушувати не помічати неприємні особливості іншого. Також дається взнаки певний ступінь зниження комунікативної толерантності вчителя: риси партнера по спілкуванню можуть спричинювати часткове, суттєве або повне осудження, роздратування чи неприйняття.

Рівень комунікативної толерантності педагога впливає на рівень взаємодії з учнями: висока толерантність сприяє стримуванню негативних реакцій, тоді як низька пов'язана з виходом негативних емоцій без перешкод.

Також у професійній діяльності педагога спостерігається динаміка комунікативної толерантності. Наприклад, молодий учитель на початку кар'єри демонструє знижену толерантність до деяких учнів, але із часом терпимість зростає. Але можлива й інша залежність: зі збільшенням стажу роботи все більше виявляється роздратованість у ставленні до учнів або колег. Таким чином, протягом професійного життя періоди терпимості змінюються

моментами роздратованості. Отже, необхідно набувати навичок емоційної саморегуляції, тому що здатність толерантно сприймати навколишній нас світ почуттів, станів та переживань вихованців не здобувається сама по собі. Це результат постійних тренувань, великої свідомої та напруженої роботи педагога. Розвиток комунікативної толерантності в педагогічному спілкуванні є фундаментальною умовою професійного зростання вчителя.

Високий рівень комунікативної толерантності є показником діяльності вчителя-майстра, ознакою високого рівня його **комунікативної культури**, яку ми визначаємо як мистецтво соціальної взаємодії, що опосередковане педагогічною діяльністю і властивостями особистості педагога. Саме ця здатність допомагає йому бути витриманим і наполегливим у здійсненні педагогічних задумів, дає змогу володіти собою в ситуаціях конфліктної взаємодії, зниження комунікативної толерантності, підтримує працездатність протягом тривалого часу. Емоційна стабільність є індивідуально-типологічною характеристикою особистості, і, безумовно, вона притаманна всім людям. Однак у роботі вчителя емоційна стабільність є тією якістю, без якої неможливе успішне виконання педагогом своїх функцій. А комунікативна толерантність є невід'ємною складовою емоційної стабільності педагога.

Комунікативна толерантність педагога виявляється в тих випадках, коли він або не бачить особливих відмінностей між підструктурами своєї особистості та особистості партнера, або не відчуває негативних переживань з приводу відмінностей. До основних підструктур особистості, що зумовлюють комунікативну толерантність, В.В. Бойко відносить такі:

1. Інтелектуальну – відображає тип мисленнєвої діяльності людини, принципи її розуміння дійсності, звичні для неї стереотипи усвідомлення проблем, ідей, ухвалення рішень.
2. Ціннісно-орієнтаційну – вибирає основні світоглядні ідеали людини, її життєві цілі, інтереси, оцінки.
3. Етичну – виявляє моральні норми, яких дотримується людина.
4. Естетичну – охоплює сферу смаків, почуттів, яким віддає перевагу людина, особливості сприйняття красивого й потворного.
5. Емоційну – демонструє переважний спектр емоцій людини: радість або сум, оптимізм або песимізм, збудженість або спокій, піднесення або пригніченість, миролюбність або агресивність.
6. Сенсорну – включає особливості чуттєвого сприйняття світу на рівні

зорового, слухового, нюхового, смакового, тактильного та рухового відчуттів.

7. Енерго-динамічну – відображає енергетичні властивості людини – якість (позитивна, нейтральна, негативна) та силу (швидкість відповідних реакцій, яскравість емоцій та почуттів, рішучість вчинків) її енергетичного поля.

8. Алгоритмічну – об'єднує різні особистісні якості, що відзначаються одноманітністю відтворювання. До них належать звички, уміння, стиль діяльності, ритуали.

9. Характерологічну – концентрує стійки риси особистості – як природжені, так і набуті (під впливом оточуючого середовища та виховання).

10. Функціональну – закріплює різні системи життєзабезпечення та підтримки комфорту особистості – це насамперед за все потреби та переваги й бажання, що виникають на їх основі.

Таким чином, чим менше неприємних та неприйнятних відмінностей знаходить одна людина в іншій, тим вищий у неї рівень комунікативної толерантності й тим більш рідко вона засуджує індивідуальність іншого або дратується з приводу його відмінних особливостей.

Щодо професійного спілкування педагога, то підвищення рівня його комунікативної толерантності відбувається в тому випадку, якщо він навчився: по-перше, долати або згладжувати негативні враження від відмінностей між підструктурами своєї особистості та особистості учня; по-друге, усувати обставини, які спричиняють або підкреслюють ці відмінності.

Комунікативна толерантність педагога сприймається учнями як позитивний вияв особистості. Такий учитель урівноважений, передбачений у своїх стосунках та сумісний з багатьма типами школярів. Отже, збільшується можливість створення комфортної психологічної обстановки для сумісної діяльності, досягнення продуктивного результату.

Відсутність комунікативної толерантності або її низький рівень пояснюється негативними реакціями педагога на відмінності між підструктурами своєї особистості та особистості учня, проявляються у негативних враженнях з приводу своєрідності іншого, у важкості демонстрування прихильності до партнера та прийняття його у всіх виявах, неможливості стримувати незадоволеність ним.

Характеризуючи особистість педагога, ми виокремлюємо такі рівні його комунікативної толерантності:

1) рівень ситуативної комунікативної толерантності – фіксується у

ставленні вчителя до конкретного учня. У цьому випадку висловлення та емоції чітко спрямовані на партнера по спілкуванню;

2) рівень типологічної комунікативної толерантності – проявляється у ставленні вчителя до збірних типів учнів або учнівських груп;

3) рівень професійної толерантності – проявляється у ставленні до збірних типів людей, з якими педагог має справу по роду діяльності –крім учнів, це колеги, батьки, керівництво. У цьому випадку у педагога проявляється додаткова терпимість, додаткові емоції саме під час професійної діяльності та в робочій обстановці;

4) рівень загальної комунікативної толерантності – це тенденції ставлення до людей у цілому. Вони зумовлені життєвим досвідом, настановами, властивостями характеру, моральними принципами, станом психічного здоров'я людини. Загальна комунікативна толерантність значною мірою обумовлює й інші її форми.

Ми виділили ознаки низького рівня комунікативної толерантності педагога. Здійснивши аналіз наявності чи відсутності запропонованих ознак, можна запобігти зниженню або сприяти підвищенню рівня комунікативної толерантності.

1. Вчитель не вміє або не хоче розуміти та приймати індивідуальність інших людей.

2. Оцінюючи поведінку, напрям думок або окремі характеристики учнів, учитель розглядає як еталон самого себе.

3. Педагог категоричний та консервативний в оцінках учнів.

4. Учитель не вміє приховувати або згладжувати неприємні почуття, які виникають під час зіткнення з некомунікабельними якостями партнера.

5. Педагог увесь час намагається переробити, перевиховати учня.

6. Він має намір підігнати учня під себе, зробити його зручним, регламентувати його вчинки, наполягає на власній точці зору.

7. Педагог не вміє вибачати іншому його помилки, неспритність, непередбачені неприємності.

8. Він нетерплячий до фізичного або психологічного дискомфорту, в якому опинився учень. Це спостерігається у випадках, коли школяр прагне співчуття, відчуває нездужання, вередує тощо.

9. Учитель погано пристосовується до характерів, настанов або вимог учнів.

Виходячи з вищесказаного, ми пропонуємо власне визначення **комунікативної толерантності педагога**: професійно значуща якість педагога, яка демонструє ступінь терпіння та витривалість стосовно неприйнятних якостей, станів та вчинків учнів і колег, виявляється на уроках та в позаурочний час і позитивно впливає на продуктивність професійної взаємодії.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі вбачаємо у визначенні технологічних моментів формування професійної толерантності, її дослідженні в межах загальної особистісної емоційної стабільності.

Висновки. Комунікативна толерантність педагога – це складний та багаторівневий чинник його комунікативної культури, професійно значуща якість, яка виникає як наслідок самоцінності людини, сприяє продуктивності професійної діяльності, гуманізації стосунків між учителями та учнями, становленню та реалізації особистості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко В. В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других. / Бойко В. В. – М., 1996. – 472 с.
2. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні : підручник. / Н. Ю. Бутенко – К. : КНЕУ, – 2006. – 284 с.
3. Основы педагогического мастерства / [под ред. И. А. Зязюна]. – М. : Просвещение, – 1989. – 302 с.
4. Сайтарлі І. А. Культура міжособистісних стосунків./ Сайтарлі І. А. – К. : Академвидав, – 2007. – 239с.
5. Хомяков М. Б. Толерантность и современная цивилизация / М. Б. Кохтев // Толерантность / [под общ. ред. М. Б. Хомякова, С. М. Хаммела]. – Екатеринбург : Изд-во Урал. ун-та, 2000. – С. 105 – 110.
6. Цимбалюк І. М. Психологія спілкування : навчальний посібник./ І. М. Цимбалюк – К. : 2007. – 464 с.
7. Якубовська О. М., Анненкова І.П. Основи формування емоційної культури майбутніх учителів. / О. М. Якубовська, І. П. Анненкова – Одеса : Астропринт, – 2002. – 158 с.

УДК 378. 147: 908(477)

В.С. Бугрій

Сумський державний
педагогічний університет

ФОРМИ І МЕТОДИ КРАЄЗНАВЧОЇ РОБОТИ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ШКОЛІ

У статті розглядаються методичні підходи до організації краєзнавчої роботи у сучасній українській школі; проаналізовано найбільш поширені форми і методи вивчення рідного краю.

В статье рассматриваются методические подходы к организации краеведческой работы в современной украинской школе; проанализированы наиболее распространенные